

Etnološka biblioteka

Knjiga 23

Urednik

Miroslav Niškanović

Recenzenti

Dr Bojan Žikić
Dr Miloš Milenković

Uređivački odbor

Prof. dr Mirjana Prošić-Dvornić (Northwood University Midland, /SAD/), prof. dr Ivan Kovačević (Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu), prof. dr. Dušan Drljača, Beograd, prof. dr. Mladen Šukalo (Filozofski fakultet Univerziteta u Banjaluci), dr Bojan Žikić, docent (Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu), dr Petko Hristov (BAN), dr Mladena Prelić (Etnografski institut SANU), Beograd.

Štampanje publikacije finansirano je iz sredstava
Ministarstva nauke i zaštite životne sredine
Republike Srbije

ANTROPOLOGIJA SAVREMENOSTI

Zbornik radova

Uredio i uvodnu studiju napisao

Dr Saša Nedeljković

**Beograd
2007**

Danijel Sinani

dsinani@f.bg.ac.yu

Religijsko-ritualni funkcioneri i kultna mesta u istočnoj Srbiji*

Apstrakt: Rad se bavi specifičnim religijskim funkcionerima i kulturnim mestima u istočnoj Srbiji, na osnovu materijala dobijenog terenskim istraživanjem u širem regionu Knjaževca, u periodu od 2003.–2005. godine. Posebna pažnja posvećena je formiranju specifičnog sloja ritualnih funkcionera koji obavljaju delatnosti koje su u narodu, tradicionalno, vršili/le vračari/vračarke, ali, pored toga, preuzimaju i brojne prerogative pravoslavnog sveštenstva, te svoju ulogu vrše na mnogo spektakularniji način i uz autoritet koji im u narodu obezbeđuje fenomen opsednutosti. Uočivši ovu činjenicu kao značajnu, na osnovnu ključnih teorijskih postavki britanskog antropologa I. M. Luisa analiziraju se društveni aspekti fenomena opsednutosti i konsekvence koje on ima na interpersonalne i šire društvene relacije, statuse i međusobne odnose religijsko-ritualnih funkcionera i vrednosti koje promovišu u zajednici.

Ključne reči: religijsko-ritualni funkcioner, crkvena osoba, vračka, sveštenik, kultno mesto, opsednutost, profesionalizacija

---

* Rad je rezultat učešća u naučnoistraživačkom projektu "Kulturni identiteti u procesima evropske integracije i regionalizacije", br. 147035 koji finansira Ministarstvo za nauku i životnu sredinu Republike Srbije.

Uvod

Ovaj rad se bavi različitim vrstama i međusobnim odnosima religijsko-ritualnih funkcionera koji, svaki na svoj način, obavljaju uloge od značaja i predstavljaju osobe od autoriteta u svojim, užim ili širim, zajednicama. Kako će se iz rada videti, neki od ovih funkcionera svoju poziciju duguju jednoj od manifestacija fenomena opsednutosti, koja u istočnoj Srbiji ima značajnu ulogu pri uspostavljanju i održavanju statusa specifične vrste ritualnih funkcionera. Takođe, pažnja će biti posvećena i specifičnim kulturnim mestima u selima okoline Knjaževca, koja imaju bitnu ulogu u religijskom životu pripadnika posmatranih zajednica.¹

Opsednutost ljudi onostranim – bilo demonskim, bilo božanskim entitetima – predstavlja fenomen koji igra veoma bitnu ulogu u brojnim religijama širom sveta. Međutim, u dosadašnjim radovima iz oblasti etnologije i antropologije na temu opsednutosti kod nas propušteno je da se uoči, i u dovoljnoj meri ukaže na značaj ove pojave u religijskom životu našeg naroda.

Za razliku od slabog interesovanja koje je fenomen opsednutosti izazvao u naučnim antropološkim krugovima kod nas, u granicama discipline u svetu ovaj fenomen zaokuplja pažnju velikog broja autora već više decenija unazad. Pristupi proučavanju ovog problema menjali su se vremenom, od jednostavnih opisa i identifikacije pojave, preko pokušaja utvrđivanja istinitosti/neistinitosti stanja u kojem se opsednuta lica nalaze, do razmatranja psihopatoloških i etnomedicinskih aspekata ovog fenomena. Do velikog pomaka u teorijskom promišljanju fenomena opsednutosti dolazi pojavom radova Ajoana M. Luisa,

---

¹ Pored samog Knjaževca, istraživanja su sprovedena i u selima Gornja i Donja Kamenica, Gornja Sokolovica, Beli Potok, Jelašnica, Žlne, Podvis, Ravna, Gornje i Donje Zuniče.

koji razmatra šire društvene konsekvence ove pojave i postavlja kategorijalni aparat i osnovne teorijske implikacije, koje su i danas osnova gotovo svakom bavljenju ovim fenomenom.²

Osnovno pitanje kojim se Luis bavi je zašto pojedine kategorije ljudi bivaju lakše i češće podložne napadima opsednutosti nego ostali? Ukratko, Luisovo promišljanje opsednutosti glasilo bi ovako: na bilo koji način podređene kategorije lica (najčešće se govori o položaju žena u patrijarhalnim zajednicama), koje podnose različite pritiske u svojoj zajednici i okruženju, ili iz ma kog drugog razloga privremeno ili trajno zauzimaju marginalne društvene pozicije, pribegavaju opsednutosti kao specifičnoj strategiji za indirektno iskazivanje bunta, odnosno, ukazivanje na svoju lošu životnu situaciju. Ovim putem pridobijaju pažnju, određene koristi i privilegije. Napadi opsednutosti mogu da postanu hronični i tada osoba stupa u specifičan odnos sa opsedajućim entitetom, koji se održava i "neguje", te mu se periodično posvećuju svečanosti i ceremonije. U izvesnim slučajevima može da dođe i do formiranja čitavog kulta posvećenika, što je jedan od načina da se obezbedi solidarna grupa u kojoj se često otvaraju široke mogućnosti za ostvarivanje pozitivne vertikalne društvene pokretljivosti.

Luis pravi razliku između dva osnovna tipa opsednutosti: periferne i centralne – prva predstavlja opsednutost marginalizovanih kategorija ljudi perifernim demonskim silama, a druga – opsednutost ljudi značajnog integriteta u svojoj zajednici, visoko moralnim entitetima, bitnim za održavanje društvenog sistema moralnosti i reprodukciju kulturno-kognitivnih stubova zajednice. Ova dva modela nisu u odnosu potpune opozicije već

---

² Videti npr: I. M. Lewis, *Spirit Possession and Deprivation Cults*, *Man*, New Series, Vol. 1. No. 3 (Sep., 1966.), str. 307-329; I. M. Lewis, *Ecstatic Religion – An Anthropological Study of Spirit Possession and Shamanism*, Middlesex, 1971.

su zamišljeni kao dva krajnja obrasca na skali koja predstavlja čitav niz prelaznih oblika.

Kako će se iz ovog rada videti, osnovne Luisove postavke mogu da posluže kao dobre smernice za analizu verovanja u fenomen opsednutosti i njegovoj ulozi u produkciji religijsko-ritualnih funkcionera zabeleženih i na našem prostoru.

2. Predmet rada, identifikacija specifičnih religijsko-ritualnih funkcionera, terminologija i primeri

Kako je već pomenuto, poseban prostor u ovom radu biće posvećen specifičnoj kategoriji ritualnih funkcionera, kategoriji koja je širokog opsega i podrazumeva različite vrste ličnosti, različite uloge i odgovarajuće nazive. Međutim, u narodnoj terminologiji postoji izraz koji je najčešće u upotrebi da bi se referiralo na osobe koje pripadaju ovoj vrsti funkcionera. Naime, radi se o pojmu koji se pojavljuje u nekoliko različitih varijanti – najčešće – crkvarka ili crkvar, to jest, crkvena žena, odnosno – crkven čovek.³

Mišljenja ispitanika o tome na koga se ovaj termin odnosi, u određenoj meri se razlikuju, tako da bi, na primer, neki od njih govorili da "Crkveni ljudi zarađuju od krsta", da su crkveni "Oni koje nešto (neka sila – *D. S.*) muči", ili da su to ona lica koja "Obilaze crkve i puno znaju". Zatim, crkvarkama se nazivaju i osobe koje su pod različitim "misterioznim" okolnostima došle do saznanja gde se nalazi skriven neki predmet, najčešće krst, koji potom dobija posebnu auru svetosti, pa su ga iznele na sve-

---

³ Imajući u vidu činjenicu da među ovim licima u znatno većem broju figuriraju pripadnice ženskog pola, u daljem tekstu će, ipak, najčešće biti upotrebljavana imenica u ženskom rodu – crkvarka.

tlost dana i na tom osnovu ponegde, šta više, organizovale i svoju "crkvu".⁴ Ono što je za ovaj rad bitno jeste da se u gotovo svim slučajevima u kojima se može prepoznati neka od manifestacija fenomena opsednutosti – a naročito u slučajevima profesionalizacije direktnih subjekata – involvirana lica pominju u kontekstu "crkvenosti".⁵ Imajući sve to u vidu, ovaj termin će biti najčešće u upotrebi u daljem radu, kako bi upućivao na lica koja su centralni predmet analize.

Radi ilustracije, a imajući u vidu predviđeni obim rada, navešću samo dva primera, zabeležena prilikom terenskog istraživanja u selima Beli Potok i Gornja Kamenica, koja dobro oslikavaju razlike u nivou profesionalizacije "sposobnosti" koje ovim religijsko-ritualnim funkcionerima obezbeđuje fenomen opsednutosti.⁶

Primer 1

Ispitanica Svetlana iz Belog Potoka zna da se na Duhove odlazilo kod pojedinih žena u Negotinskoj krajini da bi se komuniciralo sa mrtvima. Sa ovim u vezi je slučaj jednog mladića iz sela Radmilovca koji je preminuo nedugo nakon što je bio na svadbi svoje bivše devojke u Belom Potoku. Njegov otac je bio ubeđen da mu je sin na svadbi otrovan. Verovao je da su mu nešto sipali u vino jer se on odmah nakon svadbe žalio na bolove u

---

⁴ O ovoj pojavi biće više reči u daljem tekstu.

⁵ Treba napomenuti da se za sve upotrebe termina "crkvenost" ne vezuju obavezno i stanja opsednutosti, ono što je nama bitno, međutim, jeste da su sve osobe kojima su pripisivani napadi opsednutosti označavane kao "crkvene".

⁶ Za potpuni uvid u prikupljenu građu koja se tiče fenomena opsednutosti u istočnoj Srbiji pogledati u: D. Sinani, *Opsednutost i egzorcizam u Srbiji – antropološki pristup*, magistarska teza odbranjena 30.6.2006., biblioteka Odeljenja za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta u Beogradu.

grlu a nedugo zatim je i umro. Nakon što je četrdeset dana svakodnevno obilazio njegov grob, rešio je da ode kod medijuma, na Duhove, da bi stupio u kontakt sa svojim preminulim sinom.

Tokom seanse medijum mu se obratio glasom koji je bio identičan glasu njegovog sina i rekao mu je da se ne sekira, da je ovakav sled okolnosti morao da se desi jer mu je tako bilo suđeno. Zamolio ih je da svu pažnju posvete svom mlađem sinu, njegovom bratu, i da mu daju sve njegove knjige i njegova odela da ih nosi, da bi se to videlo. Sin je posebno bio zadovoljan načinom na koji su ga ispratili na drugi svet, i to naročito trpezom na kojoj je centralno mesto zauzelo prase priređeno "kako treba, po običaju" ukrašeno cvećem i venčićem, to se "daleko videlo" i na tome im se posebno zahvaljivao – "To prase je ukrasilo celu sovru". Sve ovo dešavalo se krajem šezdesetih godina dvadesetog veka.

Primer 2

Baba ispitanice Ruže iz Gornje Kamenice, Mileva Milić, bila je čuvena "crkvarka"⁷ u širem području Knjaževca. Ona je živela u dvorištu koje se nalazilo odmah do dvorišta i domaćinstva Ružine porodice. Mada su bili u dobrim odnosima, baba je u jednom trenutku prestala da ih posećuje. Kada je majka jednom prilikom poslala Ružu da pozove baku kod njih na doručak, baba joj je odgovorila da ne može da dođe zato što im je neko u blizini kuće, pod jednim drvetom koje je praktično izlazilo iz zida kuće, postavio čini, "izmađijao" im nešto, te ona ne može da uđe u njihovo dvorište. Niko od njenih ukućana nije shvatio te tvrdnje ozbiljno, pa nisu ni pretražili mesto na koje ih je baba uputila. Kada je Mileva jednom prilikom ipak probala da uđe u njihovo dvorište, na samom ulazu, kod kapije, nešto je naglo podiglo u vazduh, do visine terase koja se nalazila na

---

⁷ O terminu "crkvarka" videti u daljem tekstu.

prvom spratu, zadržalo par sekundi i spustilo na zemlju. Potom je ponovo podiglo ali se ona uhvatila i držala čvrsto za kapiju, obrativši se Ruži koja je sve to gledala sledećim rečima: "Eto vidiš da ne mogu da uđem".

Ruža mi je ispričala kako su izgledali trenuci u kojima je njena baba "dobijala informacije" koje su od nje tražene:

"Baba trese glavu, trese noge ... sedi a skače sa stolice, trza se ... zna sve da kaže". Kada izađe iz ovog stanja bila je sva oznojena – "kao da je teret nosila". Govorila je da mora da sluša šta joj se naredi dok je "trese".

Narod je dolazio kod Mileve u velikom broju, gotovo svakodnevno, da je pitaju sve što ih interesuje a obraćali su joj se sa najrazličitijim problemima. "Mnogo su dolazili ljudi kod nje...". znala je i "da prebaje za stoku i za zdravlje ljudima..." Pravila je i razne "vodice" i "krmivo" za bolesnu stoku. Dolazili su bolesni, i pošto bi ih izlečila, redovno bi se vraćali da joj zahvale. Jedino što nikako nije htela da radi je bilo da nekome nešto loše uvraća. Ljudi koji su dolazili kod nje donosili su joj različite darove i plaćali su joj koliko su mogli ili mislili da treba, pošto ona nije imala tačno određene cene za usluge koje je pružala.

Kada bi pričala klijentima povodom problema zbog kojeg su joj se obratili, delovala je kao da nije prisutna, "kao da nije ona ta što govori". Ova posebna stanja u koja je baba Mileva zapadala uglavnom su joj se dešavala kod kuće – "kad joj naredi". Noću je, ponekad, zimi "terala neka sila" da izađe iz kuće, probije led na vodi i kupa se. Kod nje su dolazili ljudi iz cele Krajine ali vlasti nisu odobravale njenu delatnost, pa su često pokušavali da joj zabrane rad.

Baba Mileva je iskopala iz zemlje krst na Đurđevdan i prenela ga kod sebe u dvorište, stavila ga je u jednu dvorišnu zgradu i to je postalo glavno kultno mesto u selu. "Vođena" nekom silom pronašla je još jedan metalni predmet na kojem se nalazi mrtvačka

glava i ukrštene kosti i on i danas zauzima centralno mesto kod njenog krsta, gde meštani ostavljaju zavetne darove i pale sveće.⁸

Za seosku slavu celo selo je dolazilo prvo "na njen krst" a potom i kod nje. Drugi dan slave su klali ovcu koju su kupovali od zajedničkog priloga, baba Milevi su donosili darove, a ona je u ruci nosila krst, vodicu i bosiljak, prilazila redom svim meštanima, prskala ih vodicom, dodirivala bosiljkom po temenu i davala im da poljube krst.

Druga ispitanica iz Gornje Kamenice – Katica, više puta je u svom životu prisustvovala seansama baba Mileve. Po Katicinim rečima, dok je "trese" Mileva ništa ne priča, samo kaže prisutnima da se ne plaše, da će brzo da je prođe. "To je muči i posle ispriča šta treba". Mileva je koristila razna pomagala za izlečenje svojih klijenata, između ostalog i krstove kojima je otklanjala različite simptome (poređala bi ih, na primer, na otečenu nogu svog "pacijenta"). Kako kaže Katica, baba Mileva nikada nije prizivala neku silu, već joj je ona sama dolazila.

Mileva je davala i, nimalo svetla, proročanstva koja su se ticala celog sela. Pričala je često da će "selo da se uništi". Naime, iznad njihove kuće postoji jedan krst koji je bio zapušten i zarastao u korov, ona je govorila da zato što seljani neće da se "podignu" i da se organizuju da očiste, srede i pokriju krst, "mladi ljudi će da padaju – neće biti rata ali će da umiru".

Mileva je postila veoma strogo sve postove i redovno išla u crkvu. Šta više, obilazila je i crkve širom zemlje – kako bi Katica rekla: "Gde joj naredi, tu mora da ide".

---

⁸ Ispostavilo se da se radi o metalnoj ploči koja je bila logo firme koja je proizvodila železničke vagoni i opremu za železnicu. Ispitanici to, naravno, ne znaju a prema ovom predmetu se i dalje ophode sa - strahopoštovanjem.

Baveći se delatnošću koju su joj omogućile njene specifične "moći" baba Mileva nikada nije čuvala ovce ni stoku, niti je ikada morala da se bavi zemljoradnjom.

Crkvene osobe iz naših primera komuniciraju sa "onostranim" tako što bivaju, u potpunosti ili delimično, opsednute onostranim entitetom. U ulozi opsedajućeg entiteta najčešće se pojavljuju različita bića hrišćanskog porekla – anđeli, brojni svetitelji ali i sami Bogorodica i Bog, kao i duše "običnih" pokojnika koje se najčešće prizivaju po želji i zahtevima zainteresovanih lica. Opsednutost u ovakvim slučajevima može, dakle, da bude izazvana – odnosno, prizvana od strane osobe koja treba da bude opsednuta, ili može da bude spontana – da osoba bude opsednuta po odluci i volji samog opsedajućeg entiteta.

Bez obzira na poreklo i način na koji se ostvaruje i manifestuje, veruje se da opsednutost onostranim entitetima crkvar-kama daje specifične, natprirodne moći.

Pošto u sebi mogu da otelotvore natprirodnu silu, crkvarke dolaze u priliku da ponude usluge kontakta i komunikacije sa onostranom realnošću. S obzirom da ta onostrana realnost najčešće dobija izraz kroz reprezentativne predstavnike "nebeske hijerarhije", ovakva pozicija pruža velike mogućnosti za profesionalizaciju stečenih sposobnosti i preuzimanje specifičnih uloga, kao i zauzimanje posebnog položaja u lokalnoj (često i široj) zajednici.

Na osnovu opisanih sposobnosti, crkvarka/crkvar potom zasniva sa zainteresovanim osobama klasičan ekonomski odnos: izvršilac usluge – klijent.

Usluge koje crkvarke nude i poslovi koje obavljaju, veoma su širokog spektra. Njihova osnovna delatnost u velikoj meri je određena izvorom kojem duguju svoje natprirodne sposobnosti. Tako, crkvarke, pre svega, predstavljaju kanal za komunikaciju sa svetom koji se nalazi izvan granica našeg realnog, opipljivog

okruženja. U stanju opsednutosti crkvarke su ili ustupile mesto u svom telu dušama pokojnika, odnosno, bićima božanske provenijencije, ili su u direktnom kontaktu sa njima. Ovakva situacija omogućava potencijalnim klijentima i svim zainteresovanim licima informacije iz "prve ruke" od sveprisutnih i sveznajućih entiteta, za koje se, između ostalog, veruje da kroje sudbine ljudi i oblikuju ustrojstvo sveta. Prema tome, za očekivati je da je spisak problema i zahteva sa kojima se ljudi obraćaju crkvarkama za savet i pomoć gotovo beskonačan. Isto tako, sasvim je logično da zainteresovani očekuju da će upravo crkvarke biti u prilici da na najadekvatniji način odgovore na njihove potrebe.

Ljudi se najčešće obraćaju crkvarkama kako bi dobili informacije o sebi bliskim licima (najčešće članovima uže ili šire porodice), sa kojima iz bilo kog razloga (ratne operacije, zarobljeništvo, rad u inostranstvu itd.) duže vreme nisu bili u mogućnosti da ostvare kontakt, pa veoma često ne znaju šta se sa njima desilo i da li su, uopšte, još uvek živi i zdravi. Kod crkvenih ljudi odlaze klijenti kojima je, usled trajnog gubitka nekog sebi bliskog i dragog, teret usamljivosti isuviše težak, i žele da bar još jednom porazgovaraju sa dušom pokojnika. Ponekad je dovoljan razlog za komunikaciju sa svetom mrtvih samo želja da se proveru u kakvom obliku trenutno egzistiraju njihove duše, da li im je nešto potrebno, i može li im se posthumno pomoći.

Česti su i slučajevi kada se zainteresovana lica obraćaju onostranim entitetima za savet ili kakvu određenu pomoć. Ukoliko se neko suočava sa problemima čije mu poreklo nije poznato i jasno, ukoliko ga prate nesreće, ne može da ostvari lični i porodični napredak, ili ukoliko u domaćinstvu trpi, naizgled, neobjašnjive štete (na primer, bez vidljivog razloga mu ne rađaju usevi, ili mu se stoka razboljeva i umire), obratiće se crkvarki kako bi proverio nije li možda žrtva nečijih malicioznih

vradžbina i čini. Veruje se da crkvarka može da pojasni poreklo problema i predloži adekvatno rešenje. Crkvarka, veruje se, zna i da "razbaja čini" i intervencije u tom pravcu su veoma česte.

Ljudi se, takođe, često obraćaju crkvarkama a da, pri tom, nemaju konkretan problem i jedini razlog je, jednostavno, da saznaju nešto više o svojoj trenutnoj opštoj situaciji, trenutnom životnom momentu i poziciji. Pretpostavlja se da će one moći da uoče potencijalne probleme i da im na njih na vreme ukazu, ili da im skrenu pažnju na neke šanse koje će im se ukazati ili im se, možda, već ukazuju, ali oni sami ne shvataju mogućnosti koje im se otvaraju.

U vezi sa tim, često se postavljaju i pitanja koja se tiču budućnosti klijenata – veliki broj ljudi želi da sazna šta ih već sutra ili u nekoj daljoj budućnosti očekuje, treba li da se čuvaju pojedinih datuma ili aktivnosti, sledi li im neka nesrećna okolnost ili bolest, i, naravno, može li se (i na koji način) takav razvoj događaja sprečiti ili promeniti?

Crkvarke su poznate i kao isceliteljke, pa su redovni klijenti i osobe koje im se obraćaju sa zdravstvenim problemima i oboljenjima najrazličitijeg tipa i porekla. Pošto "znaju" da leče ljude ali, isto tako, i životinje, pored uloge seoskog lekara crkvarke preuzimaju na sebe i angažovanje na poslovima iz domena veterine, naročito ako se veruje da su oboljenja stoke posledica delovanja crne magije.

Međutim, crkvene osobe se veoma često obraćaju pojedincima ili široj zajednici samoinicijativno, iako od njih nije tražena bilo kakva pomoć ili mišljenje. Do ovakvih slučajeva dolazi spontano, i to u situacijama kada su informacije koje su im "saopštene" bitne za pojedinca ili zajednicu, i crkvari će ih bez oklevanja prezentovati javnosti. Ovakvi primeri su brojni a tiču se predupređivanja eventualnih nesrećnih događaja, kao što su, na primer, potencijalni incidenti na putu, opasnost koja

pojedince vreba na određenim mestima ili im preti od određenih ljudi itd. Crkveni ljudi svojim angažovanjem često nadilaze interese pojedinaca i klijenata koji im se obraćaju, te daju informacije koje su od neposrednog i neospornog značaja za širu zajednicu ili, pak, proriču sled i razvoj događaja na makroplanu, predviđaju razvoj političkih okolnosti i tome slično.

Ukoliko se obrati pažnja na poruke koje crkvarke tokom svojih seansi prenose zainteresovanim pojedincima a koje, potom, stižu i do šire zajednice, lako je uočiti da one često u sebi sadrže elemente jasne propagande pojedinih stavova koji se tiču kako tradicionalno – običajnih, tako i religijskih sistema vrednosti.

Tako, crkvene osobe često na sebe uzimaju ulogu pravih propovednika i/ili tumača religijsko/moralno/etičkih kodeksa i normi ponašanja u svom širem ili užem okruženju, pa su neke od njih postajale glavni, ponekad i jedini, religijsko-ritualni funkcioneri u zajednici, o čemu će više reči biti u daljem tekstu.

Ovakvi primeri su brojni, a poruke i propovedi moralno/religijsko/ etičke prirode raznolike, međutim, pojedine pravilnosti se mogu uočiti te se nameću i određeni zaključci. Ove poruke i propovedi u direktnoj su srazmeri sa poreklom i statusom opsedajućeg entiteta. Na ovaj način, formira se čitav niz blago iznijansiranih prelaznih oblika: počevši od moralno-etičkih i običajnih stavova (različite pouke, komentari samrtnih običaja, itd.) do nadahnutih religijskih propovedi (plediranje za podizanje i održavanje hrišćanskih znamenja i objekata, napadi na protivnike vere, itd.). Uporedo sa ovom pravilnošću raste i uticaj, a samim tim i status crkvene osobe – što je značajniji religijski status i veći autoritet opsedajućeg entiteta, veće su moći koje se opsednutoj osobi pripisuju, a raste i ugled koji ona u svojoj zajednici uživa, kao i značaj uloge koju na sebe uzima.

Čak i u situacijama kada crkvene osobe ne tvrde da ih opsedaju bića hrišćanske provenijencije, već se njihove sposobnosti zasnivaju na opsednutosti dušama "običnih" pokojnika – rekviziti koje koriste da bi došli u stanje opsednutosti i predmeti koje upotrebljavaju u svojoj praksi pripadaju korpusu predmeta hrišćanskog karaktera. Pri tom, najčešće se koriste ikone najrazličitijih svetitelja, pre svega – Bogorodice, zatim, krstovi napravljeni od različitih materijala, različitih veličina i namene (za molitvu i isceliteljske prakse), sveće, strukovi bosiljka, osveštana voda itd. Dakle, i u slučajevima kada se u ulozi opsedajućih entiteta ne pojavljuju hrišćanska bića, autoritet praksi koje crkvarke sprovode daje se pomoću hrišćanskih znamenja – autoritet koji se zasniva na njihovoj simbolici i moćima koje im se pripisuju.

Ono što spada u opšta mesta je i činjenica da su ispitanici uvek posebno isticali da crkvene osobe nemaju formiran tarifni sistem, odnosno da nemaju utvrđen cenovnik usluga. One rade "kako im je naređeno", ali svako ko im se obrati u ulozi klijenta, daje im novca koliko može ili misli da treba, ili im se, pak, donose darovi najrazličitije prirode.

Takođe, svi ispitanici su kao značajnu isticali činjnicu da crkvene osobe ne znaju, ili, ne žele da koriste crnu magiju, tačnije – nikada je ne primenjuju i neće nikom "ništa loše da zamađijaju".

3. Crkvene osobe i kulturna mesta

Jedna specifična pojava vezana za crkvene osobe, bitna za dalju analizu, već je pomenuta u prethodnom tekstu. U selima u kojima je istraživanje obavljano, na više lokacija u svakom od njih, razmešteni su kameni krstovi različitih dimenzija, starosti i

porekla. U većini slučajeva ovi krstovi nisu se nalazili na mestima koja sada zauzimaju već su zaboravljeni i zarasli u korov, ponekad čak i prekriveni slojevima zemlje, bili razbacani u seoskom ataru ili njegovoj okolini. Žitelji ovih sela ne znaju iz kog vremena krstovi datiraju, koje je njihovo poreklo, ko ih je podizao i kome ih je posvećivao.

Upravo su crkvene osobe najčešće otkrивale ove krstove, donosile ih u selo i planski postavljale na određena mesta, dajući im potpuno nove uloge i značenja. Načini na koji su ove osobe dolazile do svojih otkrića su posebno interesantni i uglavnom su već dobili svoje mesto u korpusu legendi lokalne zajednice, zajedno sa ostalim natprirodnim okolnostima koje prate živote crkvenih osoba.

Naime, brojne su priče i veoma je rašireno verovanje da je crkvene osobe vodila tajanstvena i misteriozna sila ("nešto im je naređivalo") prilikom pronalaženja i iskopavanja ovih svetih predmeta. Za druge se, pak, veruje da su u snovima dobijale informacije od božanskih bića gde bi i šta trebalo da traže, i kako potom sa pronađenim svetim predmetom da postupaju.

Ovi krstovi su, uglavnom, smešteni u improvizovani ograđeni prostor i natkrovljeni su, ili su unošeni u prostorije koje su nekad služile kao pomoćni objekti u ekonomskom delu domaćinstva. Ovako uređeno kultno mesto upotpunjeno je i ostalim rekvizitima koji se koriste u ritualima, kao što su: ikone, stalci za paljenje sveća, stolovi, posude različitih namena itd. Uobičajeno je da je svaki od ovih krstova posvećen jednom svecu, pa se na dan posvećen tom svetitelju odlazi "na njegov krst" i praznik se tamo obeležava. U različitim selima, praznike obeležavaju ili samo porodice u blizini čijih kuća se krst nalazi, ili porodice koje za krsnu slavu imaju datog svetitelja. U posebnim prilikama "na krst" dolaze predstavnici više domaćinstava ili, čak, čitavo selo. Van sistema praznika, na ova specifična

kultna mesta dolaze i ljudi pojedinačno, kada osele potrebu – kao što bi otišli u crkvu. Na ovim kulturnim mestima obavljaju se različite ritualne radnje. U zavisnosti od toga kojom prilikom se odlazi "na krst": najčešće se pale sveće, ostavljaju zavetni darovi i ostale ponude, a na pojedinim mestima vidljivi su i tragovi prinošenja žrtava. Ovi krstovi i sveti predmeti imaju veoma bitnu ulogu u religijskom i ritualnom životu zajednice. Imajući u vidu činjenicu da meštani veruju da su direktnim nalogom "sa neba" ponovo ugledali svetlost dana, za njih se vezuje velika "količina svetosti" i veoma su poštovani.

Ukoliko postoje, crkve su u ovim selima, uglavnom oronule, slabo opremljene i većim delom godine zaključane. Ključevi se nalaze kod pojedinih lica iz sela, a otvaraju se retko, samo u posebnim prilikama, kada dolazi sveštenik iz Knjaževca zbog, na primer, seoske slave ili sahrane. U takvim uslovima, očigledno je da su prostori sa postavljenim krstovima i ostalim svetim predmetima zadobili status glavnih kulturnih i, uopšte - religijskih mesta u zajednici. Između ostalog, o ovim kulturnim mestima najčešće se govori kao o "crkvama". Tako, na primer, kada bi ispitanici iz Gornje Kamenice govorili o krstu koji je iskopala baba Mileva, rekli bi da se često išlo "kod nje u crkvu". Interesantan je i primer Miletine crkve – objekta u okolini sela Žlne, koji je posvećen crkvaru Mileti, kome je u jednoj viziji bilo "naređeno" da na tom mestu podigne "crkvu", a koji je poznat i kao veliki prorok. Ovaj objekat je, za razliku od ostalih improvizovanih kulturnih mesta, namenski zidan, uređen i, kako se čini, nezvanično prihvaćen od strane lokalne crkvene opštine. Unutrašnjost prostorije predstavlja interesantnu kombinaciju elemenata, sa crkvenim ikonostasom, ikonama i svetim sasudama, ali i sa delom u kojem su smešteni iskopani krstovi, različiti rekviziti za magijske isceliteljske prakse, zavetni darovi i "Miletin životopis".

Pored toga što ih pronalaze, aktiviraju i apeluju na dalje podizanje i održavanje krstova, crkveni ljudi uzimaju i najviše učešća u ritualnim i organizacionim aktivnostima vezanim za ova kulturna mesta. Oni su za njih zaduženi i, kao što je već rečeno, nije redak slučaj da se ova mesta po njima i nazivaju.

Za seosku slavu odlazi se na krst koji je posvećen svetitelju koji se u selu proslavlja kao Zavetina. Po pravilu to je krst koji se nalazi na imanju crkvene osobe koja ga je i otkrila i tu postavila, a čitava proslava je u njenoj organizaciji i pod njenim vođstvom. Prilikom proslave seoske slave očekuje se okupljanje čitave zajednice a ritual u potpunosti vodi crkvarka. U primeru navedenom na početku teksta, moglo se videti da je baba Mileva na dan seoske slave koja se proslavljala u njenom dvorištu svetila vodicu, prinosila krst svim prisutnima na celivanje i potom ih blagosiljala bosiljkom i svetom vodom. U njenoj organizaciji je bilo i obezbeđivanje životinje koja će biti žrtvovana, kao i samo prinošenje žrtve. Ljudi iz sela su njoj donosili darove i ponude i ostavljali novac.

Potrebno je, međutim, napomenuti da nisu sve osobe za koje se kaže da su crkvene, obavezno uključene i u aktivnosti oko podizanja krstova i vođenja ovih kulturnih mesta. Ovde se može govoriti o različitim stepenima, odnosno – nivoima profesionalizacije. Tako, pojedine crkvarke će nuditi usluge komunikacije sa mrtvima, druge će, pored navedenog, ponudi dodati usluge lečenja i razbijanja crne magije, dok se u najrazvijenijem, i u slučaju gde je na sceni najviši stepen profesionalizacije, nailazi na primer potpunog preuzimanja uloge prvog religijskog funkcionera u zajednici.

4. Društveno - ekonomski aspekti angažovanja crkvenih osoba - primenljivost Luisovih teza

Što se primenljivosti osnovnih Luisovih postulata na materijalu dobijenom kod nas može reći, čini se da su oni u velikoj meri dobili potvrdu u našoj građi. U slučajevima opsednutosti koja predstavlja osnov za dalju profesionalizaciju (u našim primerima crkvenih osoba), može se konstatovati čitava skala opsedajućih entiteta različitog statusa i porekla, a samim tim i skalu opsednutih osoba i statusa koje zauzimaju, koja se kreće u pravcu: periferna-----centralna opsednutost.

Kako se menja količina svetosti opsedajućih entiteta, uporedo raste i stepen profesionalizacije religijskih funkcionera koji trpe opsednutost. Samim tim, uporedo se menjaju i nivo i kvalitet na kojem se odvija komunikacija dva sveta ili drži "propoved", i to u pravcu: običajna, tradicionalna uputstva i znanja-----hrišćansko kanonsko učenje.

U slučaju najvišeg stupnja profesionalizacije formiraju se kultovi po ugledu na hrišćanske, sa harizmatiskim ličnostima koje oko sebe okupljaju veći broj sledbenika, ali i dalje nisu u potpunosti uklopljeni u sistem zvanične dogme.

Luisova teza da se opsednutost koristi kao kanal za vertikalnu društvenu pokretljivost i poboljšanje društvenog statusa osoba podložnih opsednutosti,⁹ u potpunosti je potvrđena u našem materijalu. Šta više, može se tvrditi da je, u kategoriji opsednutih lica koja potom preuzimaju uloge religijskih funkcionera, vertikalna društvena prohodnost osnovna, ako ne i jedina, funkcija.

---

⁹ I. M. Lewis, *Ecstatic Religion – An Anthropological Study of Spirit Possession and Shamanism*, Middlesex, 1971. 106-110.

Kako se moglo zaključiti iz prethodnog teksta, crkvene osobe svoju, a često i egzistenciju čitave svoje porodice, obezbeđuju pružanjem specifičnih usluga koje im omogućavaju posebne, "natprirodne sposobnosti", kojima raspolažu zahvaljujući činjenici da, s vremena na vreme, bivaju opsednuti onostranim entitetima, kao i činjenicom da predstavljaju bitne religijsko-ritualne funkcionere u lokalnoj zajednici ili širem okruženju.

Crkvene osobe zvanično ne naplaćuju svoje usluge, nemaju utvrđen tarifni sistem, ali im klijenti uvek ostavljaju novac, donose različite darove i ponude ili čine određene protivusluge. Pored toga, svi ispitanici su naglašavali da ogromni redovi ljudi, u dvorištima ili pred vratima ovih religijskih funkcionera, koji čekaju da budu primljeni nisu redak slučaj, pa nije teško pretpostaviti da od, na ovaj način, *zarađenih* sredstava mogu sasvim pristojno da žive. Između ostalog, većina ovih funkcionera u potpunosti napušta seoske poslove, što zavisi od stepena profesionalizacije koji je u svakom pojedinačnom slučaju postignut. Ispitanica Ruža nam je, na primer, rekla da njena baba Mileva nikada više nije morala da čuva stoku. Da ne bih dalje opterećivao tekst dodatnim primerima, kao sasvim indikativnu navešću izjavu ispitanice Svetlane iz Belog Potoka: Pomenuvši tokom razgovora da je sve i svašta u životu videla i doživela, njen suprug, koji je prisustvovao razgovoru, u šali je upitao: "Da nisi možda crkvena?" Na ovu opasku Svetlana je odgovorila: "Nisam crkvena, taman posla ... da sam crkvena ne bi' se ja mučila i sad da me bije kičma"!

Čak i u primerima gde crkvene osobe nisu razvile visok stepen profesionalizacije, pa u njihovim slučajevima izostaje finansijski aspekt ostvarene delatnosti, i ne može se reći da od toga zarađuju i žive, ove osobe uvek uživaju specifičan status u zajednici – uvek imaju poseban ugled, u nekim slučajevima, čak, izazivaju i strahopoštovanje kod svojih suseljana.

5. Sistem religijsko- ritualnih funkcionera u zajednici

Kako bi se dodatno pojasnio i još preciznije pozicionirao položaj crkvenih osoba u religijskom sistemu zajednice i odredio njihov relacijski odnos sa ostalim poznatim religijsko-ritualnim funkcionerima, uopšte - na ovom mestu potrebno je uvesti u fokus analize još jednog ritualnog funkcionera koji, takođe, zauzima značajno mesto u religijskom životu zajednice – osobu koja se bavi vraćanjem a koja se u istraživanom kraju najčešće naziva – "vračka".¹⁰ Vračare predstavljaju kategoriju lica koje su u dosadašnjoj brojnoj etnografskoj literaturi podrobno opisane, tako da se na ovom mestu neću baviti daljom identifikacijom ove vrste ritualnog funkcionera, već će pažnja biti usmerena na aspekte koji su od značaja za analizu, a biće predstavljeni kroz sistem specifičnih odnosa i opozicija prema crkvenoj osobi.

Na početku, može se postaviti i razmotriti sledeći odnos:

Crkvar(ka) / Vračka

U ovom slučaju ne može se govoriti o potpunoj opoziciji između dve vrste ritualnih funkcionera. Većina ispitanika je, pored crkvarki, imala paralelna iskustva i sa vračkama i mnogi od njih veruju u njihovu sposobnost da pomognu oko nekih bolesti, oko raznih čini, bolesti stoke itd, na sličan način na koji to rade i crkvene osobe.

Razlike koje su, međutim, naglašene u njihovim pozicijama i praksama tiču se, pre svega, nekoliko opštih stavova koji nagoveštavaju različite stepene poverenja koje im se ukazuje.

---

¹⁰ U ovoj ulozi javljaju se, mada veoma retko, i muške osobe, tako da ću, imajući u vidu značajnu prevagu u pravcu pripadnica ženskog pola, u daljoj analizi koristiti termin koji je u upotrebi za ženski rod.

Crkveni ljudi, očigledno, uživaju više poverenja, a razlozi kojim se takav stav potkrepljuje najčešće se tiču činjenica da se veruje da se oni ne bave crnom magijom, da pri svojoj delatnosti koriste crkvene relikvije, za koje se veruje da im daju mnogo veće moći i da nemaju utvrđen cenovnik usluga. Crkvene osobe odaju utisak lica koje ne rade zbog novca, već rade "kako im je naređeno". Naravno, spisak razlika prethodno navedenim nije iscrpljen, one su brojne, i moglo bi se nastaviti sa njihovim nabranjem ali takav postupak ne bi bio od većeg značaja na ovom mestu.

Ono što čini bitnu razliku između ove dve vrste funkcionera je autoritet koji crkvene osobe poseduju, a koji potiče iz elementarna njihove delatnosti koji ukazuju na povezanost sa crkvom, njenim učenjem i, posebno, silama hrišćanskog porekla - koja se manifestuje najčešće kroz fenomen opsednutosti. Isto tako, veoma je bitna i činjenica da su crkvene osobe često u potrazi za novim saznanjima: posećuju crkvene službe, diskutuju sa sveštenim licima, edukuju se čitajući versku literaturu itd.

Crkveni ljudi, za razliku od vrački, uzimaju na sebe često i ulogu propovednika i čuvara religijsko/moralno/etičkih kodeksa koji su od značaja za čitavu zajednicu, kao i funkciju organizatora ritualnog života zajednice i glavnog religijskog funkcionera.

Kako bi se zaokružio sistem najbitnijih funkcionera za religijski život ispitivane zajednice, potrebno je uvesti ulogu još jednog značajnog religijskog funkcionera - sveštenika u relaciji odnosi sa prethodno postavljenom opozicijom crkvar(ka) / vračka. Na ovaj način, dobija se mini-skala religijskih funkcionera, sa fino iznijansiranim odnosima i opozicijama:

Sveštenik/Crkvar(ka)/Vračka

U ritualnoj praksi, vračka kao svoj osnovni instrumentarium koristi različite bajalice, magijske rekvizite i angažuje magijska znanja, sveštenik, pak, na raspolaganju ima molitve, crkvene rekvizite i oslanja se na kanonska znanja, dok crkvarka koristi i molitve i bajalice, i crkvene i magijske rekvizite, i magijska i kanonska znanja, oslanjajući se, pri tom, često na opsednutost kao efektnu ekspresivnu teniku.

U seoskoj zajednici vračka pruža praktične usluge. U okruženju u kojem su znanja o naučnoj medicini i veterini na rlativno niskom nivou, a prisutnost oficijelnih službenika odgovarajućih institucija ograničena, vračka, između ostalog, magijskom interpretacijom prirodnih zakona i sila, uz upotrebu prethodno pomenutih rekvizita i znanja, zajednici praktično obezbeđuje specifičnu teoriju bolesti i pruža odgovarajuću praksu.

Crkvena osoba obavlja gotovo sve funkcije koje obavlja i vračka – počev od predviđanja budućnosti – do lečenja ljudi i stoke, ali uz autoritet koji joj daju više sile, najčešće hrišćanskog porekla, koje se manifestuju uglavnom putem fenomena opsednutosti.

Međutim, za razliku od vračke, crkvena osoba zajednici obezbeđuje i veoma bitne *kontemplativne usluge*, čime preuzima prerogative sveštenika. Ove usluge se tiču različitih tumačenja i znanja kao što su: spoznaja kosmičkog reda, ustrojstva sveta, spoznaje vezane za zagrobni život, religijsko/ moralno/ etičke norme i kodekse – čime doprinosi održavanju i reprodukciji kulturno-kognitivnih obrazaca i vrednosti zajednice u kojoj obavlja svoju praksu. U određenom trenutku magijska slika sveta, koju pružaju vračke, prestaje da zadovoljava potrebe ljudi za kosmogonijskim znanjima. Takođe, u narodu već postoje znanja o osnovnim hrišćanskim idejama i učenjima, koje su ponudile zaokruženu sliku sveta i dale tumačenje njegovog ustrojstva i osnovnih principa koji njime vladaju. Hristijanizaci-

ja u ovim krajevima, međutim, nikada nije sprovedena do kraja, a nakon Drugog svetskog rata je prekinuta i, praktično, eliminisana, političkim aktima i principima nove ideologije. Upravo u posleratnom periodu se i odvijaju najrazvijenije aktivnosti crkvenih osoba, kojima je bilo neuporedivo lakše da svoje delatnosti sprovedu u tajnosti nego što je to bilo crkvi.

Postoje, međutim, i delatnosti iz domena usluga koje pružaju sveštenik i vračka, koje crkvena osoba ne može ili neće da obavlja. Već je pomenuto da ispitanici posebno naglašavaju da se crkvene osobe nikada ne bave crnom magijom koja se često pripisuje vračkama, a, pored toga, nigde nije zabeleženo da su crkvene osobe preuzimale na sebe delatnosti iz domena Svetih tajni.

Imajući u vidu sve prethodno rečeno, može se postaviti i razraditi specifičan sistem opozicija koji će dodatno pojasniti i pozicionirati uloge i mesto svih navedenih religijskih funkcionera u životu jedne zajednice.¹¹ Broj opozitnih parova koji se mogu uspostaviti na ovaj način je veliki i ovde će biti predloženi samo oni koji su najindikativniji za analizu:

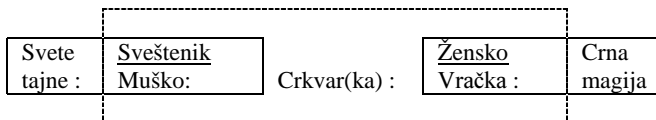
Početni par se nalazi u najvećoj opoziciji, i praktično predstavlja dva suprotna kraja na skali uzajamnih odnosa, na kraju se nalazi crkvena osoba koja obuhvata veći deo funkcija i karakteristika parova koji joj prethode:

---

¹¹ Dejvid Gellner operiše sličnim sistemom opozicija, ali u izmenjenom kontekstu i sa drugačijim materijalom. Pri tom, materijal kojim mi raspolazemo je specifičniji i indikativniji od Gellnerovog jer se u kulturi koju je on posmatrao ne pojavljuje uloga osobe koja bi, u meri u kojoj to čini crkvar(ka), oteľovljavala principe zvanične dogme i magijskih znanja. Videti u: D. N. Gellner, *Priests, Healers, Mediums and Witches: The Context of Possession in the Kathmandu Valley, Nepal*, *Man*, New series, Vol. 29. No. 1. 1994. 27-48.

Svete tajne	Crna magija
Sveštenik	Vračka
Muško	Žensko
Crkvar(ka)	

Šematski ovaj sistem opozicija se može predstaviti i na sledeći način:

Završna razmatranja

U uslovima kada je crkva bila malo prisutna u životu naroda, njemu je najbliža i najprihvatljivija bila kategorija religijsko-ritualnih funkcionera koju su činile crkvene osobe. One su, pored praktičnih, pružale i kontemplativne usluge i obezbeđivale sliku neupitnog kosmičkog i moralnog reda i ustrojstva, i to na nivou koji je ljudima bio mnogo bliži, pristupačniji i razumljiviji od pravoslavne hrišćanske teologije i kanonskog učenja.

Crkvar(ka), dakle, u jednoj ulozi otelovljuje dva izrazito suprotstavljena religijska funkcionera – vračku i sveštenika, na način koji je narodu najprihvatljiviji, sa uslugama koje su mu najpotrebnije i dodatnom, spektakularnom manifestacijom svojih sposobnosti kroz fenomen opsednutosti.

Na samom kraju analize, potrebno je reći da je, i pored određenog broja ljudi, uslovno – srednje generacije, koji se i dalje bave profesionalizacijom na osnovu moći stečenih pomoću fenomena opsednutosti, broj crkvenih osoba u selima sve manji.

Iz naših primera se moglo videti da neke od osoba koje su bile predmet analize nisu više među živima, kao i da su oni koji se ovim "zanatom" bave u poznijim životnim dobima.¹² Imajući u vidu činjenicu da su veoma često u selima u kojima smo sprovedli istraživanja najmlađi članovi zajednice bili u svojim kasnim pedesetim ili čak šezdesetim godinama, ovakav podatak ne bi trebalo da iznenađuje. Razlozi za ovakav razvoj situacije u vezi sa ulogom crkvenih osoba, iako su, u uslovima kakve – takve modernizacije, mnogi od njih sasvim očigledni – nisu predmet ove analize. Na ovom mestu mogu da se navedu oni koji svoj uticaj crpe iz domena religije.

Pomenuto je već da se nekoliko ispitanika izjasnilo da ne bi nikada, ili da više nikada ne bi probali da ostvare komunikaciju sa svetom mrtvih, ne zato što su uplašeni ili razočarani informacijama koje bi mogli da dobiju, i ne zato što sumnjaju u postojanje zagrobnog života, već zato što smatraju da je greh prizivati mrtve.

Jedan od takvih primera predstavlja slučaj koji je ispričala ispitanica Dušanka iz Gornjeg Zuniča, koji se tiče duše preminule devojke koja se požalila majci tokom seanse da je zbog toga što je prizvala na razgovor ona tako izgubila svoje jako dobro mesto u raju. Slično, ispitanica Milica iz Belog Potoka je u vezi sa razgovorima sa dušama mrtvih rekla: "Onda ga, kaže, izvedu iz taj raj ... bolje ga ne dirati, možda je lepo ... gde su sve duše tu neka i on bude".

U ovim primerima sasvim je jasan uticaj hrišćanskog kanonskog učenja koje je putem sve veće prisutnosti kroz medije, ali i aktivnosti same crkve i njenih funkcionera, sve osetnije i prisutnije u životima ljudi. I sam izraz – greh, koji ispitanice koriste za ovakve delatnosti, već ukazuje na činjenicu da je glavni uti-

---

¹² Videti: D. Sinani, op. cit.

caj u pravcu promene stavova vezanih za komunikaciju sa mrtvima izvršilo upravo hrišćansko učenje. Konačno, i neke ispitanice su nam same saopštile da su nova saznanja o pomenutim problemima dobile iz verske literature.

Imajući u vidu ovakve tendencije i shvatanja u vezi sa zagrobnim životom, može se pretpostaviti da će prvi osetni udarac svojoj profesiji doživeti (i već doživljavaju) upravo crkvene osobe uže specijalizacije i nižeg stepena profesionalizacije, koje svoju delatnost obavljaju, pre svega, na bazi komunikacije sa dušama preminulih ljudi.

Na taj način, izgleda da crkvene osobe polako gube borbu za povlašćeni status, status najprisutnijeg religijskog funkcionera u zajednici, pod pritiscima koje trpe usled obnove statusa i pojačane prisutnosti crkve, njenog uticaja i njenog učenja, ali i novih uže specijalizovanih formi magijskih praksa. No, bavljene ovom i sličnim tezama, može da predstavlja osnovu za neka nova istraživanja i nove radove i zaključke, te ću se na ovom mestu zaustaviti na ukazanim smernicama.

Religious and Ritual Functionaries and Cult Places in Eastern Serbia

The research in the town of Knjaževac and surrounding villages reveals that the phenomenon of spirit possession influences the formation of a special category of ritual functionaries, called "church persons". Depending on the degree of professionalization of their abilities, the services those persons offer range from communicating with the dead (channeling their souls' voices) to becoming the key religious functionary in a community, where he/she, besides communicating with the other world, healing, and foreseeing the future, also organizes religious life and offers religious, moral and ethical sermons, which play an im-

portant role in the community through the foundation and maintenance of important places of cult. Church persons are upwardly socially mobile, in terms of economy and status. The actions of these functionaries subsume the two previously known categories – medicine men and priests. They apply their knowledge in ways close to the popular spirit, with additional authority generated by the phenomenon of spirit possession.

Sadržaj

Saša Nedeljković

Antropologija savremenosti ili antropologija kao savremenost: antropologija između prezentizma i temporalizma 5

Ivan Kovačević

Deset antiteza jednom postizmu u antropologiji 24

Saša Nedeljković

Antropološki pristup proučavanju etnogeneze: Etnogeneza Crnogoraca 36

Dragana Antonijević

Merkantilne legende postindustrijskog društva 76

Ljubomir Hristić

Ričard Dorson i proučavanje folkloru u savremenom miljeu 92

Lidija Radulović Koncepti Dušana Bandića: narodna religija i narodno pravoslavlje u kontekstu istraživanja religije u domaćoj etnologiji XX veka	102
Danijel Sinani Religijsko-ritualni funkcioneri i kulturna mesta u istočnoj Srbiji	124
Vladimir Ribić Srpski nacionalizam na kraju dvadesetog veka	150
Ljiljana Gavrilović Etnografski muzeji/zbirke i konstrukcija identiteta	172
Gordana Gorunović Postsocijalizam i tranzicija, lokalne zajednice i identiteti	190
Jelena Vasiljević Predstavljanje projekta <i>Spinning out of control: rhetoric and violent conflict. Representations of 'self' – 'other' in the Yugoslav successor states</i>	206

Izdavač: "Srpski genealoški centar", Radnička 50, Beograd i
Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta u
Beogradu. Za izdavače: Filip Niškanović i Ivan Kovačević. Ured-
nik: Miroslav Niškanović. Štampa: SGC, Beograd. Beograd 2007.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

316.7(497)(082)

АНТРОПОЛОГИЈА савремености : зборник радова / уредио и уводну студију написао Саша Недељковић. – Београд : Српски генеалогски центар : Одељење за етнологију и антропологију Филозофског факултета, 2007 (Београд : СГЦ). – 219 стр. ; 24 см. – (Етнолошка библиотека / [Српски генеалогски центар] ; књ. 23)

Према уводној студији, зборник садржи радове са истоименог међународног научног скупа, одржаног у Београду 25. новембра 2006. год. – Тираж 500. – Напомене и библиографске референце уз текст. –Summaries.

ISBN 978-86-83679-33-1 (СГЦ)

1. Недељковић, Саша
а) Антропологија – Балканске државе –
Зборници
COBISS.SR-ID 139313676